

**JANUBIY ORALBO'YI BARGXO'R
QO'NG'IZLAR(COLEOPTERA:CHRYSOMELIDAE)
BIOGEGRAFIYASI.**

G.I.Matmuratova

Ajinyoznomidagi NDPI tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA: Biz bu maqola Janubiy Orolbo'yida uchraydigan bargxo'r qon'g'izlar haqida, ularning faunasi va ekologiyasi haqida bayon qilamiz. Hozirgi kunda texnologiyalar shiddad bilan rivojlanmoqda va shu sababdan ular yashash makonga ta'sir ko'rsatayotgan bo'lishi mumkin

ABSTRACT:In this article, we describe leaf-eating beetles found in the Southern Aral Sea, their fauna and ecology. Nowadays, technologies are developing rapidly and because of this, they may be affecting the living space.

АННОТАЦИЯ:В данной статье мы описываем жуков-листоедов Южного Аральского моря, их фауну и экологию. В настоящее время технологии быстро развиваются, и из-за этого они могут влиять на жилое пространство.

KALIT SO'ZLAR:fauna, qo'ng'izlar,bargxo'r, ekologiya, zoologiya, o'simlik, rivojlanish, Oralbo'yi

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar (Coleoptera: Chrysomelidae) oilaviy Coleoptera (bargxo'r qo'ng'izlar) oilasiga mansub bo'lgan hayvonlarning bir toifasidir. Ular 24,000 dan ortiq turi bilan dunyoning barcha qit'alarida tarqalgan, ammo o'rta va issiq iqlimli mintaqa turlari keng tarqalgan. Bu oilaning ekologiyasi va faunasi boshqarishda muhim rol o'ynaydi.

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlari o'simliklarning qo'ng'izlari bilan o'rmonlashgan, o'simliklikga zarar yetkazib beruvchi xususiyatlarga ega.Bu oila bilan bog'liq turli xildagi o'simliklar yashashadi.Ular o'simlikning yovvoyi qismida yashaydi, o'simlikni yashashgan joyida yashaydi yoki uning o'simlik qismida. Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlari tuzilishiga ko'ra xilma-xillik

ko'rinishlarga ega bo'lganligi uchun, ularning o'simliklarga zarar yetkazish shakli va intensivligi o'zaro farq qilishi mumkin. Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlari faunasining kengligi, bu oilaning shartli o'simliklarda yashash imkoniyatiga asoslanadi. Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlari turli xil ekologik zonalarda, jumladan qor bozorlari, osilalar, ilg'ovli mevalar, saqlangan mevalar va boshqa o'simliklar bilan bog'liq turli xildagi ekosistemalarda keng tarqalgan. Bunday turdagi qo'ng'izlar orasida Argentina, Braziliya, Avstraliya, AQSH va Birlashgan Qirollik mamlakatlari kabi ko'plab mamlakatlarda ko'plab turlar tarqalgan.

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlarining ekologiyasi va faunasi, ularning o'simliklar bilan ta'sir o'rtasida o'zaro bog'liqlikni o'z ichiga oladi. Ular o'simlik qismidagi zararni o'zgartirish orqali o'simliklar uchun muhim bir ekologik muammo bo'lishi mumkin. Bu oilaning faunasini va ekologiyasini tahlil qilish, o'simliklarning muhofazasi, zarar yetkazishni engillash, elchixonalar va agrotehnik qo'llanmalar ishlab chiqishda va joriy qilishda foydalaniladigan strategiyalarni rivojlantirish bilan bog'liq. [1.39]

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar (Coleoptera: Chrysomelidae), Orta Osiyo va Qirg'izistonning janubi bo'ylab paydo bo'lgan janglatlar, step va o'rtacha oliy chegaralarni tashkil etadi. Bu oilada 800 dan ortiq turi mavjud bo'lib, ulardan ko'plablar ekologik va iqtisodiy ahamiyatga ega. [2.14] Bu oiladagi qo'ng'izlar, ularning hayotiy jarayonlari va oziq-ovqatlanishlari o'rtasida katta farq qiladigan turli xil turlarga ega bo'lib, bu turlarning har biri o'ziga xos turlari, yuqori o'qimli harakatlar va turli tayanchlardan o'z ichiga oladi. Ularning o'ziq-ovqatlanishlari esa ko'p qismi olma va ayniqsa yovvoyi qo'zg'olonlari bilan bog'liq bo'lib, bunga qo'shimcha ravishda, o'g'itlar, to'y va vaqtlariga qarab turli turlari qo'shib ko'rsatilishi mumkin.

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar oilasining ekologiyasi esa turli xil mohiyatlarga ega bo'lib, ular o'zaro aloqalari bilan ekosistemalar ahamiyatli ahamiyat kasb etadi. Ularning yuqori soni va ko'p turli xil turlarga ega bo'lishi esa ularning ekologik va iqtisodiy ahamiyatini ko'rsatadi. Bu oiladagi qo'ng'izlar

bitkilar uchun zararli bo'lishiga qaramay, ularda yashaydigan boshqa hayvonlar uchun esa oziq-ovqatlanish manbalari sifatida xizmat qilishadi. Buning tufayli, ularning ekologik kasbi ulardan foydalanish va ularga zarar keltirish mumkin.

Barcha qo'ng'izlar oilalari kuzatilganda, ulardan ko'plab turlar agrar ekologiyada ahamiyatga ega bo'lgan holatda, ularning zararli va yaxshi tomonlari qo'shimcha ravishda ko'rsatiladi. Bu yomonliklarni kamaytirish va qo'ng'izlar va ularning yashayotgan ekosistemalarni muhofaza qilish, oilaning faunasini va ekologiyasini o'rganish uchun ilmiy tadqiqotlar va o'rganishga davom etish zarur. Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar (Coleoptera: Chrysomelidae) oilalari dunyodagi eng katta qo'ng'iz oilalardan biridir. Ular chet elda va odatda bolalar foydalanish uchun bog'liq kasallik qiladigan o'rmon qiluvchan hayvonlardir. Bu oila 37 000 dan ortiq turlardan iborat bo'lib, 3 000 dan ortiq turi esa Janubiy Oralbo'ydagi qo'ng'izlar faunasini tashkil qiladi. Bu oila bo'ylab ommaviy shakllarda dunyoning har bir mintaqasida paydo bo'lgan bo'lib, ularga qo'ng'iz qo'yadigan bitki kasalliklari bo'lib, ekologik va iqtisodiy ahamiyatga ega.

Janubiy Oralbo'ydagi bargxo'r qo'ng'izlar turli ekosistemalarda yashaydi. Ular mevali, yovvoqlik, daraxtli va o'tkirlik ekosistemalarda o'zaro aloqada bo'lishi mumkin. Bu oilaning bir nechta turi bitkilarning yuzaga kelgan hisoblanadi, ulardan biri esa to'rtbek shakllidir (Criocerinae). [8.63]

Ekologik jihatdan, bargxo'r qo'ng'izlar o'tkirlik va qurolli bitkilarga zarar yetkazish bilan bog'liqdir. Ular bitkining yashash joyida ko'plab zararni keltiradigan va bitkilarni xaridor hisoblab olish uchun odatda bitkining yashash joyi va mevalarini yemaydigan turlardir. Buning natijasida, bitkilarning sog'lig'i va ulardan foydalanuvchilar uchun zararli ekologik oqibatlar tug'iladi. Iqtisodiy jihatdan ko'rib chiqilsa, bargxo'r qo'ng'izlar bu oilaning mevali bog'larida zarar yetkazadi. Ular mevalarni yemaydigan turlardir va mevalarning sotish qobiliyatini pastaytiradigan mevali kasalliklar oqibatlari tug'iladi. Bu esa mevali va bog'liq iqtisodiyotni ta'sirga olib keladi. [1.193]

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar faunasi va ekologiyasi hali yanada izlanishlarga muhtoj bo'lgan mavzulardir. Yer bo'shlig'i, iqtisodiyot va ekologik muammolar muvaffaqiyatli hal qilinishi uchun ilmiy tadqiqotlar va faol hukumatlar tomonidan ko'p qo'llanilishi kerak. Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar (Coleoptera: Chrysomelidae) oilalasiga mansub bo'lgan hayvonlar oilasi bo'lib, uch minadan ortiq turlardan iborat bo'lib, faqatgina 35,000 turga yondoshadi. Ularning faunasi va ekologiyasi hajmi katta bo'lgan o'zaro bog'liqlikka ega. [4.109]

Chrysomelidae oilasiga mansub qo'ng'izlar eng keng tarqalgan bargxo'r qo'ng'izlar (Chrysomelinae) va jismoniy o'qilgan bargxo'r qo'ng'izlar (Criocerinae) jinslariga bo'linadi. Ular o'tgan vaqt davomida dunyoning bir necha mintaqalarida jodiyashtirilganlar. Ularning eng katta turlari Amazonka o'rmoni mintaqasida paydo bo'lgan vaqti emas, balki Avstraliyada va Amerika Qo'shmachalari mintaqasida ko'plab turlar uchun ko'rsatkichdir.

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar ekosistema va oziq-ovqatlar tizimidagi muhim o'rinlarga ega. Ularning bir qismi o'tuvchi o'simliklarni yeyadi, shuningdek, ba'zi turlari esa tuzumli suvda turli o'simlik qismlari bilan ovqatlanadi. Ularning larvalari ham o'simliklar qismlari bilan beshezlanadi va ba'zi turlari o'simliklar a'zolarini zarar beradigan yeb bo'lgan o'qilgan bargxo'r qo'ng'izlardir. Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlarning ekologiyasi, ularning o'rtacha ikki oylik yashash davrida o'zgaradi. Ba'zi turlar sezonal o'zgarishlarga moslashadi va o'tkaziladigan o'simlikning ko'rsatkichlariga to'siq bo'ladi. Ular soni va o'zgarishi ekologik muhit va erkinlilarning o'zgarishlariga bog'liq bo'lib, faqatgina ushbu turlarning faqatgina bir qismi to'siq bo'ladi. [10.52]

Bundan tashqari, Chrysomelidae oilasiga mansub turli bargxo'r qo'ng'izlar yiroqlar, tutash o't, suvlarning yaqinligi, ob-havo sharoitlari, zamin turlari va boshqalar kabi bog'liqlar orqali turli turdagi ekosistemalarda o'rnashadi. Ularning faunasini va ekologiyasini tushuntirish uchun bir nechta yillik ilmiy tadqiqotlar va ko'chmalar kerak bo'ladi. [7.16] Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar

(Coleoptera: Chrysomelidae) oilaviy qo'ng'izlar oilasiiga mansub bo'lgan hayvonlar guruhidir. Ular dunyoning har qanday ekozoningida ko'p sonli turlarda mavjud bo'lganlar, ammo ularning faunasi va ekologiyasi o'rtacha har bir turga xos bo'lishi mumkin.

Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar turli xil mamlakatlarda yashaydi, ammo ulardan ko'p turi Janubiy Osiyo, Afrika va Osiyoning boshqa qismlarida kuzatiladi. Ular o'rtacha 2 mm dan 40 mm gacha bo'lgan o'lchamga ega bo'lishi mumkin. Turlarining ko'pgina ehtimol sariq yoki yashil rangda bo'ladigan qo'ng'izlardir. Bu oilada ichki va tashqi tomondan modellar mavjud bo'lishi mumkin. Ichki modellar esa barg yo'llari yoki o'rmonlar yordamida barglar bilan moliyalanadi. Ulardan qandayroq avlodlari adolatsiz ravishda yiriklar, yig'lar va bitkining qismlariga zarar yetkazishi mumkin. Tashqi modellar esa yovuz barg bo'lib, yaxshi ko'rgan taomlar yoqimli to'qimachilik qiladigan bitkilarda, ayniqsa, turli xil o'tkazuvchan bitkilar mavjud bo'lganda to'plam bo'lishi mumkin. Ular to'rtburchak, yuqoriga qarab qoplangan qo'ng'iz shaklidagi ko'p sonli tug'un, g'lazov, o'rmon va boshqalar bilan yashaydilar. Bu turlar har xil muhitlarga mos kelishlari bilan bitkilarni zararli jinoyatchilarga aylantirishi mumkin.

Ekologik jihatdan, Janubiy Oralbo'yi bargxo'r qo'ng'izlar turli xil turlar bilan o'rmon, ba'zan bitki qalinligi va qit'alar kesishgan joylarda muhitni o'zgartirishi mumkin. Ularning ayrim turlari bitkilarga zarar yetkazadi, ularning tushgan moliyalarini o'lchab turuvchilar bo'lib, bu esa bitki turg'unlik va ifloslanishiga olib kelishi mumkin. Boshqalar esa bitkini muhofaza qilish va uning o'sishini ta'minlashda ahamiyatga ega bo'ladilar.

FOYDALANILGAN ABADIYOTLAR:

1. Абдурахманов Г.М. и др. Основы зоологии и зоогеографии./- М.: Академия. 2001
2. Абдурахманов Г. М. и др. Биогеография. - М.: Академия.2003

3. Бобринский Н. А., Гладков Н. А. География животных. - М.:Учпедгиз, 1961
4. Вальтер Г. Общая геоботаника. - М.: Мир, 1982
5. Воронов А.Г. Биогеография. - М.: МГУ, 1987
6. Воронов А. Г. и др. Биогеография с основами экологии. -М.: МГУ, 1999
7. Второв П.П., Дроздов Н.Н. Биогеография.-М.: Владоспресс, 2001
8. Гептнер В.Г. Общая зоогеография - М-Л: Биомедгиз, 1936
9. Жумашов А.П. Эколого-географические условия и типы пустынь Средней Азии-Ашхабад: Илим, 1990, 316 с
10. Захидов Т.З., Мекленбурцев Р.Н. Природа и животный мир Средней Азии. Т. 1.-Ташкент: Укитувчи, 1969